

som især gik på Østersølandene, Norge, Sverige og Vesteuropa – England kom i perioden til at spille en stor rolle – men også destinationer ved Middelhavet, i Sydamerika og sågar i Ostindien fik betydning. Disse ændringer illustreres i enkeltheder, helt ned på skibsniveau, og med mange variationer, i en gennemgang af sejladsen fra seks søfartsområder i provinsen: Korsør, Svendborgområdet, Århus, Randers, Limfjordsområdet og Fanø.

Til slut diskuteres, hvad der så i den større historiske sammenhæng lå bag opsvinget i periodens provinssøfart, og her inddrages Svend Aage Hansens synspunkter i »Økonomisk vækst i Danmark«, bl.a. hans parallelstilling af »vilkårene for landbrugseksporten og det internationale fragtmarked« i en forklaring på søfartens økonomi. Monrad Møller må konkludere, at landbrugets produktionstilvækst fra ca. 1830 til ca. 1860, en stigning på 60-70%, ikke kan være en tilstrækkelig forklaring på tredoblingen i tonnagen, omend en del af den. »Man står altså med et opsving i provinssøfarten, som i nøgleområderne faldt meget tidligt. Transportkapaciteten var for hånden, når det danske korn siden i øget omfang skulle bortfragtes, for reserver kunne i givet fald hentes ind i form af skibe, som *tillige* var beskæftiget mellem udenlandske havne. Eller sagt med andre ord: skibsfarten kunne i et vist omfang klare sig uden det danske korn, mens det omvendte ikke var tilfældet. Søfarten var en økonomisk faktor med en vis autonomi og dermed ganske rigtigt blandt forudsætningerne for »kornhandelsperioden« – ikke blot et afledet byerhverv«. Så virkede selvsagt stigningen i korneksporten med tiden tilbage på søfarten, så der blev tale om en vekselvirkning (s. 245).

Det er en gennemarbejdet bog om et emne, der er historisk vigtigt både regionalt og på landsplan. Forfatteren bringer et væld af oplysninger, ofte systematiseret i figurer og tabeller. Det er velgørende at læse hans stringente overvejelser over kildematerialets bærekraft. Dele af fremstillingen er underholdende læsning, f.eks. beretningen om jagten De Sex Sødskende med Henning Jensen af Troense som skipper på tur fra Nyborg til Hull og videre til Trondheim med byg og frø. Turen begyndte 7. januar 1826 og sluttede 21. juli samme år. Dagligdagen ombord under frost og brandstorm og vindstille følges gennem oplysninger i den bevarede skibsjournal.

Der kan naturligvis – som forf. nævner – udstikkes andre søgegrøfter. Men hovedlinierne i dette hidtil underbelyste emne turde nu være lagt med en underbygning af argumenter, der virker overbevisende.

Vagn Skovgaard-Petersen

Den Jyske Historiker. No. 43-44. Tyskerne. Nation og stat i Tyskland 1815-1988. (UFFE ØSTERGÅRD, THORSTEN BORRING OLESEN, FINN MYGIND, JOHNNY N. LAURSEN, KARL CHR. LAMMERS, NILS ARNE SØRENSEN, JAN BO HANSEN, HENRIK KAARE NIELSEN). Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 1988, 263s. 9 kort.

Den Jyske Historikers serie med nation-statsanalyser er nu efter bindene om Italien og Frankrig kommet til Tyskland. I en række ret korte artikler belyses tysk historie fra 1815 til idag. Litteraturen om dette emne er meget stor, ikke kun fordi tyske historikere er meget flittige mennesker, men især fordi det tyske problem i

meget høj grad har optaget den internationale historikerverden. Ikke mindst Tysklands betydning for europæisk historie efter 1871 har i mange år været indgående drøftet i både den tyske og den internationale forskning. Tysklands andel i udbruddet af de to verdenskrige i dette århundrede, nazismens rødder i tysk og europæisk historie og Tysklandproblemet i stormagtskonfrontationen («Den Kolde Krig») efter 1945 har været velopdyrkede temaer i forskningen. Artiklerne, der er kronologisk fordelt på en række forfattere, giver gennemgående god, kyndig og fyldig besked. Det faktuelle og beskrivende dominerer for det meste over det diskuterende og analyserende, men det ligger måske inden for rammen af en så kort fremstilling? Glimtvis får læseren dog at vide, at visse emner diskuteres meget i forskningen. Vi føres godt og grundigt rundt i tysk histories noget udviklede forhold. Især før dannelsen af eet Tyskland i 1871 er det med de mange tyske stater mellem 1815 og 1871 en speget affære at udrede hovedtendenserne i det tyske område, der jo også omfattede Østrig. Hvert afsnit afsluttes med en fyldig litteraturliste og selvom man altid kan påpege mangler, så er udvalget her dækkende og centralt.

Den første artikel ved Uffe Østergaard og den sidste ved Henrik Kaare Nielsen er givet tænkt som rammer omkring de mere factmættede artikler, men på hver sin vis er de skuffende i indholdet. I betragtning af hvor mange værker, der findes om det tyske problem gennem tiderne, set ud fra en overordnet synsvinkel, og med et ræsonnerende indhold ud fra den store speciallitteratur, så virker Uffe Østergaards afsnit, med dets mange citater, noget essayagtigt, uden at ramme de centrale temaer i nyere tysk historie, som de efterfølgende forfattere derefter kunne have beskrevet nøjere. Forfatteren kalder selv dele af sit bidrag for en »lynskitse« (s.26), og det er også ganske dækkende for hele bidraget. Det afsluttende bidrag ved Henrik Kaare Nielsen om nationen og demokratiet i Tyskland i dag er modsat de øvrige indlæg præget af en friskfyragtig og polemisk bedrevidende tone, der især er belærende over for det vesttyske demokrati. Fejende postulater om karakteren af vesttysk politik serveres uden forbehold, der ellers nok ville være på sin plads vedrørende et tidsrum, hvor vi idag har et meget ringe tidsperspektiv. En række germanismer, som man ellers stort set er behageligt fri for i de øvrige indlæg, øger ikke forståelsen.

Generelt handler artiklerne meget lidt om økonomisk-sociale forhold. Det kunne have været nyttigt med en artikel alene om det emne, således at man kunne have fået et indtryk af udviklingen her. Det lange tidsperspektiv er ellers velegnet netop til et sådant emne. Men alle artiklerne holder sig næsten udelukkende til de forfatningsmæssige og de politiske forhold, og det skal da også medgives, at disse netop for Tysklands vedkommende er komplicerede og vigtige. Det kræver i sig selv en del plads at forklare dem på en tydelig måde. Og læserne får meget at vide, også ved hjælp af tabeller og kort. Ved et så stort emne vil man altid kunne savne noget. Det forekommer mig mærkeligt, at Finn Myginds afsnit om 1866/71-1918 ikke nævner debatten om Fritz Fischers opfattelse af udbruddet af Første Verdenskrig, ja end ikke nævner hans værker i litteraturlisten. Ligeledes kan man i Johnny N.Laursens afsnit om Weimarrepublikken 1918-33 savne diskussionen om storindustriens forhold til nazismen. Afsnittet om 1945-1955 diskuterer udførligt (s.215-217) den chance, som forfatterne mener kan have ligget i Stalins note af marts 1952 om et genforenet Tyskland, men de nævner sært nok ikke den amerikanske udenrigsminister James F.Byrnes' forslag fra april 1946 om en firemagtspagt på 25 år til sikring af et nedrustet og dermed ufarligt

samlet Tyskland. Jan Bo Hansen er i sit afsnit om 1955-1987 for diskret i sin knappe omtale af det østtyske politiregime (kun strejft s. 238 og s. 246). Men alt i alt har forfatterne til de kronologiske afsnit ydet en god og solid indsats, der kan tjene som en udmærket orientering om vort store nabolands historie. De udførlige litteraturlister giver læseren mulige forslag til selv at gå videre. Et personregister havde været nyttigt.

Kay Lundgreen-Nielsen

MARTIN FRITZ: Gjutjärnets tidsålder Del I. Svensk järngjutning fram till 1800-tallets mitt. – BENGT BERGLUND, Gjutjärnets tidsålder Del II. Svensk järngjutning 1850-1910. (Ungarn, 1989) 254 + 239pp.

Den svenske økonomisk-historiske faglitteratur er ganske omfattende vedrørende svensk jernproduktion. Det monumentale værk om Fagerstabrukens historia ved A. Attman er velkendt, men om dette værk såvel som de mange andre gælder, at produktionen af støbejern behandles i meget begrænset udstrækning. Litteraturen har især beskæftiget sig med selve minedriften, udseltningen af råjern samt bearbejdningen heraf til smedjærnsprodukter. Det kan delvis forklares af en begrænset produktion af støbejernsprodukter indtil begyndelsen af 1800-tallet, idet dog støbningen af svenske kanoner udgjorde en markant undtagelse tilbage fra 1600-tallet.

Op gennem 1800-tallet fik støbejernsprodukter imidlertid stærkt stigende udbredelse. Forbedrede støbeteknikker muliggjorde, at der kunne støbes stadig tyndere og finere uden tab af materialets styrke, hvorfor anvendelsesmulighederne stadig øgedes, da prisen samtidig kunne sænkes p.gr.a. det lavere materialeforbrug og udviklingen af serieproduktion.

I de to bind skildres indgående de mange anvendelsesområder for støbejernet, i husholdninger til bl.a. køkkengrej, komfurer, kaminer og havemøbler, i landbruget til forskellige redskaber som plove, harver og tærskværker, i industrien til forskellige maskiner ikke mindst kraftmaskiner og centrifuger, i byggeriet, hvor støbejernsvinduer blev umiddelbart synlige, mens bærende jernkonstruktioner ikke fik mindre betydning samt i udbygningen af infrastrukturen med jernbaner, broer og kanaler, hvor allerede Götakanalens sluseporte var af støbejern.

Gennemgangen af de mange produkter, som berørte de fleste af samfundets områder, indeholder vel ikke afgørende ny viden, men faserne i de forskellige produkters udbredelse er med til at give et klart billede af kronologien i det svenske samfunds modernisering. Jernredskaber i landbruget slog først afgørende igennem fra 1840'erne, og det var heller ikke før, at komfurer blev en masseartikel, således at det åbne ildsted har været udbredt til efter midten af 1800-tallet. Fremstillingen bringer således ikke kun erhvervshistorisk viden, men også meget nyttig socialhistorisk viden.

Den store del af bindene beskæftiger sig dog ikke med efterspørgselsiden, men med produktionen. Teknologien i produktionen gennemgås detaljeret med baggrund i redegørelser for den teknologiske udvikling i udlandet, hvor England i 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet var verdens førende producent af støbejern. Allerede i slutningen af 1770'erne leverede Darby'erne støbejern til den første engelske støbejernsbro, mens den første svenske støbejernsbro først pro-